

BRIŠKI LETNIK ETNOLOGA

Pred dvema letoma, poleti 1990, je nekaj tedanjih kustodinj in kustosov Slovenskega etnografskega muzeja preživel deset dni v Brdih (v gostoljubni "hiši slikarjev" v Smartnem) na terenskem raziskovanju. Konec junija Inja Smerdel in v prvih dneh julija Milka Bras, Irena Keršič, Janja Žagar-Grgič, Gorazd Makarovič, Andrej Dular in Marjan Loboda so hodili v spremstvu domačinke Katje Kogej iz Goriškega muzeja po briških vaseh in zaselkih in dokumentirali: ptičji lov, kovaštvo, notranjo opremo, oblačilno kulturo, ljudsko umetnost in vinogradništvo. Po Brdih so stopali skoraj štirideset let za svojimi predhodniki, 10. ekipo Etnografskega muzeja iz leta 1953. Dejstvo, da je večina gradiva, ki ga je ta ekipa zbrala, neuporabljena, neobdelana in da se mu je pridružilo še novo, zapisano leta 1990, je rodilo idejo o letniku Etnologa, posvečenemu Brdom, tej malce odmaknjeni, miniaturni in kulturno dokaj svojevrstni slovenski pokrajini.

Drugi letnik Etnologa je s svojo "briškostjo" poleg "hišnih" avtorjev pritegnil še krog drugih sodelavcev. Njihove razprave in gradivo smo umestili v skupen razdelek in jih v njem uredili po uveljavljeni etnološki sistematiki, od raznih sestavin materialne kulture (pridelovanja briških "prunel", ptičjega lova, stavbarstva) do sestavin duhovne kulture (slovstva, glasbenega izročila) in izseljenstva (optiranje). Druge prispevke o Brdih: o Ludviku Zorzutu ob stoletnici njegovega rojstva, briško bibliografijo, o gradivu, ki ga o Brdih hrani Slovenski etnografski muzej, premišljanje o Brdih na obeh straneh meje itn., pa smo umestili v ustrezne razdelke, v katerih so vedno na prvem mestu. Sicer ima Etnologov drugi letnik svoje stalne rubrike.

Briški letnik odpiramo (namesto z uvodno besedo, povzeto iz podobnih, bolj splošnih predstavitev Brd) z dobesedno objavo vira iz srede 19. stoletja, Štefana Kociančiča Zgodovinskih drobtinic po Goriškem nabranih v letu 1853 (Stepan Kociančič, Zgodovinske drobtinice po Goriškem nbrane v letu 1853. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku III., Zagreb 1854, str. 173-233), tistih njegovih vrstic, ki jih je naslovil Berde in Brici. V svoje opisovanje pokrajine in njenih prebivalcev je zajel tedanje število prebivalstva po narodnostni sestavi, gospodarstvo (sadjarstvo, vinogradništvo) in trgovanje s pridelki, socialno sestavo prebivalstva (opisuje kolonat) in njihovo nošo. Temu sledi primerjava značajskih potez Slovencev, Bricev in Italijanov, Lahov oziroma Furlanov, kakršna je na primer: "Tudi je Bric sploh bolj vesel, Lah pa bolj resnoben." Potem

je vmes beseda še o jeziku in o šegi koledovanja, na koncu pa se Kociančič vrne k primerjavi značajskih potez, ki jim doda celo prvine rasne estetike briškega prebivalstva, "nos ne velik ne majhen...obliče belkasto-rudeče..." .

Štefan Kociančič (rojen 1818 v Vipavi, umrl 1883 v Gorici) je bil pač človek svojega časa. Kot jezikoslovec (znal je menda do trideset jezikov) in zgodovinar, ki "je gojil domačo zgodovino", je v isti številki Arkiva objavil še odgovore na vprašanja iz vprašalnika "družtva na jugoslavensko povestnico" (prvih XII med njimi je poprej, leta 1853 izšlo v Slovenski Bčeli). V njih piše o arheoloških najdbah, gradovih, cerkvah..., z rimske XVIII. pa se začnejo etnološko relevantnejši odgovori o "ljudskih navadah in šegah o raznih okolišinah družbinskega življenja" (pri goriških Slovencih, na Krasu, v Tminskih gorah, na benečanski meji, v Vipavski dolini...). Kljub temu da je živel sredi krajev in ljudi, o katerih je pisal, je treba tako njegove Drobtinice kot Odgovore brati z vedenjem, da gre za posredno pričevalen vir. Kociančič je o tem sam zapisal (na strani 278), med pojasnjevanjem, da je "od desetega leta svoje starosti iz doma, in v mestu živel", da "zatorej tudi nisim imel nikoli prave priložnosti, da bi sam s svojimi očmi vidil, kako se nepoptujčeni Slovenci naših primorskih krajev o raznih priložnostih vedejo".

Inja Smerdel

BERDE IN BRICI

(Štefan Kociančič, iz Zgodovinskih drobtinic..., od strani 186 do strani 193)

Toda popustimo Furlanske rodovitne ravnine in polja, in ozrimo se enamal tudi po milih slovenskih berdih, gorah in dolinah. Tu najdemo najpred rajske Berdeželico, kakor že samo ime kaže, vso polno berd ali gričev, in tudi visokejših gor; dolga in široka je cela ta deželica malo čez dve uri, in vendar ima mnogo prebivavcov, ki se Brici, fem. Brike zovejo (popačeno iz Berdici in Berdike). V latinskih listinah se Berde kličejo Colles ali in Collibus. Talianiči jim pravijo Coglio, Furlanci Kuéi, po nemško pa Eckens.

Akoravno so Berde, kakor smo rekli, tako majhna deželica, da je malo čez dve uri široka in dolga, šteje vender (po naj novejšem imeniku Goriške nadškofije za leto 1854.) 11,893 duš, ki so sami Slovenci (izjemši 478. po furlanjenih v Ruttaršu), ki žive v dvajset večih in majnših vaseh, med kterimi pa niso zapadene posamesne vasice in mnoge semertje raztrošene hiše in poslopja, kterih je veliko število. Zakaj postavi se kamor koli hočes verh berda, pregledovati Goriške Berde, bodeš vidil celo rajdo zelenih gričev polnih vinogradov in sadnih dreves, ki iz zadej stoječe visoke gore polagoma iztekajo in se vedno nižej spuščajo; med griči bodeš vidil prijazne doline, ki se raznoverstno krivijo, in verh vsakega griča eno, ali več cerkev s hišami obkreženih, ki večidel lepo pobeljene se že od daleč očesu gledavca prijazno kažejo, in z nekakim rajskevim čutjem njegovo serce napolnjujejo.

Ta deželica je kaj rodovitna, posebno sadja in vina daje mnogo. Sadje je tukaj prav žlahitno, in težko se dobi bolji sadje od tega v celiem Goriškem okrugu. Precej v zgodnjem spomladni ima Bric že grah, ki ga je z veliko skrbjo pod kako ledino in v zavertji ovarval zimskega mraza, zato da ga zamore prej v mesto znašati, in potrebnega dnarca si pridobivati za hišne potrebe. Še ne menjaj kupčija z novim grahom in drugo zelenjavvo, dozoré sladke

črešnje ali kakor jim Brici pravijo čerešnje, kterih imajo več sort, debelih in drobnejših, in ki imajo posebno dober okus. Hmali potem pridejo fige cvetnice, ali spomladne, in hruške; okoli svete Magdalene zoré perve breskve, ki jim zato Madalenšice pravijo, okoli svete Ane pa pervo grozdje, ki mu Lahi uva di Sant' Anna ali tudi Augustana, in za njimi tudi Brici tako pravijo. Potem poletne fige, hruške, breskve, češpe, jabelka, itd. prav obilno prihajajo. Češpe znajo Brici posebno lepo lupiti, umetno sušiti, in suhe lepo rumene potem dragو prodajajo. To sadje omi nekaj na glavi in na ramah, nekaj pa z osli nosijo ne samo v bližnje mesta: Videm, Cividat, Palmo, Oglej, Karmin, Gorico, Terst itd., temuč ga tudi znašajo v vurajne dežele, na Koroško posebno, Krajnsko, Štajarsko, Horvaško, Ogersko, Austrijsko; ja še clo v Galicijo do Levova dohajajo z njim, do Krakove, in čez Austrijske meje na Šlezko in Saksonsko. Posebno daleč po svetu hodijo Kožanci, ki so skoraj celo leto iz doma; poznam priprstega moža v Št. Martinu, ki je s svojimi češpami že nekterekrat bil v Draždarjih na Saksonskem, in si je s to kupijo lepo premoženje napravil. Kaj bi rekel od Briškega vina? Kakor se Goriško-laške ravnine po pravici ponašajo s svojim černim vinom, posebno pa s presladkim rofoškom: ravno tako se Goriške Berde ponašajo s svojim žlahtnim belim vinom (černega le malo pridelujejo). Imajo po dvoje vina, sladko namreč, ki je kaj dobra pijača za zimski čas do pozne spomladni, in ki mu pravijo rebúla (Lahi pa rabuélá, v nemških spisih beremo Ribolla); in cividín ali cibidín, vino, ki je o tergatvi in po zimi, dokler mraz terpi, precej terdo, in za pijačo neprijetno, po letnem času pa ga ni boljšega od ene kapljice pravega cibidina. Najboljši rebula in bolj poznana je na Karminskem hribu, v Medani in v Št. Florjanu (Šteberjanu, kakor ta kraj Brici imenujejo). S tem pa nočem reči, da bi drugih krajev v Berdih rebula ne bila dobra. - Vse leta do sadaj so Brici svojo rebulo prodajali Korošcom, in so taužente na leto za njo vlekli; od kar je pa cena vsih stvari zlo poskočila, in rebulo o tergatvi čez 10 fl. in letos (1853/4) čez 20 fl. na kvinč (Conzo, congius = 66 bokalov) prodajajo, ne pride noben Korošec več po njo; jo kupujejo pa bližnji Benečani in Goriški Lahi, ki niso sami nič vina pridelali. - Razun sadja, vina in nekaj zelenjadi in sočivja, prav malo druzega pridelujejo Brici. Pšenice imajo li malo, in druzega žita, kakor: ječmena, reži, ajde itd. tudi poredkoma, še manj pa turšice, ali, kakor ji tod pravijo, sirka, razun tistih, ki imajo po nižavah polja, in zamorejo več turšice sezati. Krompirja so nekaj pridelovali, prejden je tudi tod gnijiti začel; repe tudi za svoje potrebe, in korenja. Sploh pa je Briska dežela, kakor vsaka vinska dežela, vboga. Bogatejši in premožni posestniki v Berdih so: Kurtini, Toroši, Kristančiči, Sviligoi, Supančiči; grofi Attems, Koloredi in Zemljeri; Žigoni, Formentini itd., itd.

Kmetje so večidel tudi v Berdih li najemniki, vendar imajo nekteri tudi kaj svojega lastnega. Pogadjajo se s posestniki zemljišč in vinogradov navadno tako, da imajo svojim gospodarjem vsako leto odrajtovati nekaj sadja, in pridelek vina se deli na tri, dva dela vzame gospodar, in en del ostane kmetu. Tudi tu se kakšenkrat prigodi, da gospodar svojega kmeta spodi iz zemlje in jo da drugemu, in da si kmete prodajejo, kakor po Laškem.

Noša Bricov se ne loči od noše Lahov ali Furlanov skoraj nič. V živiljenju pa se ločijo. Lah je varčin, in zadovoljen, da li ima svojo polento, Bric pa rad dobro jedu in dobro piše, in ne skerbi mnogo za prihodnost. Tudi je Bric sploh bolj vesel, Lah pa bolj resnoven; Bric ljubi zavoljo tega bolj veselice, kakor Lah, in posebno rad pleše. Ni je skoraj nedelje po letu, da bi v Berdih ne bilo plesa.

Še nekaj pristavimo od Bricov. Ob svetih treh Kraljih se podajajo Briski mladenči na koledovanje po celi Griški okolici, prepevajo večidel svete, temu času primerne pesme, in pobirajo milodare, ktere jim usmiljeni ljudje dajejo.*

* Ta odstavek je v Kociančičevem besedilu sicer zadnji (op. ur.).

Jezik Bricov je slovenski, ki se ne loči mnogo, ali skoraj nič od narečja, ki ga drugi Goriški Slovenci govore. Sploh rekoč ima njih jezik mnogo svojstvin, tako pravijo n.pr. hlíebac, prasac, sem vzal, sem klala; či si bil? ki si delal? da smo ubuili vola itd.

Brici sami svoj jezik slovenski kličejo, in sebe Slovincе. Govoré pa tudi laško, in nekteri zmed njih tudi nemško, ker z Lahи in Nemci kupčujejo. Sicer pa se tudi od Lahov dobro ločijo. Razun tega, kar smo že zgoraj povedali, v čim da se od svojih neposrednih Laških sosedov ločijo, pristavimo še to: Brici in vsi drugi Goriški Slovenci so lepe, večidel visoke, prijazne postave, bolj kakor Lahи, ki so navadno li srednje visokosti. Slovenec ima sive, rijavkaste oči, ravno take ali pa zlatorumene in kostanjeve lasé, nos ne velik ne majhen, ravno tako primerne usta, obličeje belkasto - rudeče, se vé pa, da zarijavelo od pekočega solnca. Lah pa nima tako lepe postave, ima černkaste ali prav černe oči in lasé, in obraz je bolj umazane perstene barve. - Tudi v dušnem oziru se Slovenec in Lah silno ločita. Slovenec je vselej dobrega serca, dobrovoljen, vesel, prijazen, miroljuben, poterpežljiv; Lah pa je bolj gorke kervi, se kmali in lahko razserdi, in je nepoterpežljiv; sicer pa moramo reči, da se veselje in dobro serce tudi pri Lahih nahaja. Slovenec je bistrega uma, in se prav lahko uči, posebno pa drugih jezikov; Lah ne tako. Zatorej skoraj vsi naši Slovenci okoli Gorice dovolj dobro laško govoré; Lahov pa malo kteri slovenski govoriti zna. Lah je bolj zwit, zvijačen; Slovenec je bolj naraven, bolj odkritoserčen.

Omeniti pa moramo, da se ne more popolnoma določiti tukaj vse, v čemur se ločita Lah in Slovenec, ker ta dva naroda tu v kup prebivata, se mnogokrat med sabo v zakonu vežeta, in torej se razloček med obema vedno bolj zgublja.

WHY IS THIS ISSUE DEDICATED TO THE BRDA REGION?

Two years ago, in the summer of 1990, a group of curators from the Slovene Ethnographic Museum spent ten days doing field research in the region of Brda (staying at the hospitable "House of the Painters" in Šmartno). Towards the end of June Inja Smerdel and in early July, Milka Bras, Irena Keršič, Janja Žagar-Grgič, Gorazd Makarovič, Andrej Dular and Marjan Loboda walked the villages and hamlets accompanied by native Katja Kogej from the Gorica Museum and documented bird-catching, ironwork, interiors, attire, folk art and viticulture. They thus followed the steps of their predecessors, the 10th team of the Ethnographic Museum, which visited the area in 1953. The fact that most of the material collected almost 40 years ago had remained unused and unclassified and was now enriched with new material, gave birth

L'ANNALE DELLA RIVISTA "ETNOLOG" DEDICATO AL COLLIO

Nell'estate di due anni fa (1990) alcuni conservatori, allora operanti in seno al Museo etnografico sloveno, tracorsero una decina di giorni nel Collio per una ricerca sul campo, ospiti nella "Casa dei pittori" di S. Martino del Collio (Šmartno). Inja Smerdel alla fine di giugno e poi Milka Bras, Irena Keršič, Janja Žagar-Grgič, Gorazd Makarovič, Andrej Dular e Marjan Loboda nei primi giorni di luglio, accompagnati da una abitante del posto, la signora Katja Kogej, conservatrice presso il Museo di Nova Gorica, hanno percorso in lungo e in largo la zona, visitando villaggi e abitati, documentando l'uccellagione, il lavoro dei fabbri ferrai, l'arredamento delle case, i costumi, l'arte popolare e la viticoltura. Questa campagna di studio seguiva l'itinerario che 40 anni prima (nel 1953) la decima equipe del Museo etnografico aveva già percorso. Il fatto che la maggior parte del materiale

to the idea of dedicating an issue of *Etnolog* to the Brda area, this somewhat out - of - the - way, miniature and by its culture quite distinctive Slovene region.

The *Etnolog*'s second volume and its leitmotif "Brda" has attracted besides "domestic" authors a wide range of contributors. A special section is devoted to their articles and studies. Within this section they are arranged according to the standard ethnological order, from certain elements of material culture (the production of prunelles, bird-catching and architecture) to elements of spiritual culture (literature, musical heritage) and emigration. Further articles dealing with the Brda region are published in the usual sections, introducing them. They concern Ludvik Zoržut on the occasion of the hundredth anniversary of his birth, a bibliography of the Brda region, the material about the region held by the Slovene Ethnographic Museum, reflections on the Brda from both sides of the border etc. Besides these articles the second volume of *Etnolog* has its usual columns.

The issue opens (instead of with an introduction, taken from similar, general presentations of Brda) with a literal quotation from a 19th century source, Štefan Kociančič's "Historical notes on the Gorizia region gathered in 1853" (Stepan Kociančič, *Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku III., Zagreb 1854, p. 173-233). Quoted are the lines entitled Berde and Brici. Kociančič describes the land and its people, the number of inhabitants according to nationality, the economy (fruit-growing, viticulture) and trade with produces, the social structure of the population (description of the colonia system) and their attire. This is followed by a comparison of the characteristic features of Slovenes, the

allora raccolto era rimasta inutilizzata e non elaborata e che nel frattempo a questo materiale si era aggiunto anche quello registrato nel 1990, fece nascere l'idea di un annale della rivista "*Etnolog*" dedicato al Collio, una regione slovena decentrata, piccola e culturalmente piuttosto particolare.

La seconda annata della nostra rivista ed il tema trattato hanno visto cooperare non soltanto i conservatori del Museo, ma una più vasta rete di collaboratori. I loro saggi sono stati suddivisi secondo un già consolidato sistema etnografico: cultura materiale (produzione delle prugne, uccellagione, attività edilizia), cultura spirituale (lingua, tradizioni musicali), emigrazione (optanti). Gli altri contributi, relativi a Ludovik Zoržut nel centenario della nascita, alla bibliografia sul Collio, al materiale conservato nel Museo etnografico sloveno, alle considerazioni sul Collio da entrambe le parti del confine, sono stati collocati in sezioni particolari. Questo numero dell'"*Etnolog*" riporta comunque anche le sue rubriche fisse.

Apriamo questo volume, invece che con una nota introduttiva - magari riassunta da altre, più generali presentazioni del Collio -, con la trascrizione fedele del capitolo intitolato "Berde in Brici", tratto dalle "Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853" (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku III., Zagreb 1854, pagg. 173 - 233), scritte a metà del secolo scorso da Štefan Kociančič. Nella sua descrizione della zona viene riportato il numero degli abitanti secondo la composizione nazionale, si parla di economia (frutticoltura e viticoltura), di commercio dei prodotti agricoli, della struttura sociale della popolazione (tratta del colonato) e dei costumi popolari. A ciò segue un raffronto tra il carattere degli Sloveni del Collio e gli Italiani, ovvero i Friulani, che si esprime ad esempio in

"Brici" (people from the Brda), Italians and Friulians as is illustrated by the following lines: "In general those from the Brda are of a merry nature, the Friulians more earnest." Kociančič discusses the language and the custom of "koledovanje" (youngsters pay visits singing Christmas carols and New Year's songs). At the end he reverts once more to his comparison of characters, to which he now adds elements of racial aesthetics of the Brda population, "the nose is neither big nor small...the countenance whitish-red..." .

14

Štefan Kociančič (born 1818 in Vipava, died 1883 in Gorizia) was a man of his time by all means. A linguist (who was said to know up to thirty languages) and historian, who "cultivated domestic history". The same issue of the *Arkiv* publishes his answers to questions from a questionnaire circulated by the "Družtvzo za jugoslavensko povestnico" - "Society for Yugoslav history". (The initial 12 answers were published in the *Slovenska Bčela* in 1853.) He writes on archeological finds, castles, churches...and answer No XVIII introduces ethnologically relevant information "on folk customs and habits, on various items of the social life" (of the Slovenes in the Gorizia area, in the Karst, the Tolmin mountains, on the Venetian border, in the Vipava Valley...). In spite of the fact that he lived in the places and among the people he writes about, we must read Kociančič's *Drobtinice* as well as his Answers keeping in mind that the sources are indirect. Kociančič himself wrote on this issue (on page 278), explaining that he had lived in the town, away from home since the age of ten, and "therefore, I never had a real opportunity to see with my own eyes how genuine, unalienated Slovenes of our coastal area behave on various occasions."

Inja Smerdel

questi toni: "L'abitante del Collio in genere è più allegro, l'Italiano è più serio". Si parla poi della lingua e dei tradizionali canti di Natale, per terminare tornando nuovamente a confronti caratteriali, persino con accenni alle particolarità estetiche della gente del Collio: "naso né grande né piccolo...volto bianco-roseo..."

Štefan Kociančič (nato a Vipacco nel 1818, morto a Gorizia nel 1883) era un uomo del suo tempo. Linguista (pare conoscesse una trentina di lingue) e storico (si dedicava alla storia del suo paese), nello stesso numero dell' "Arkiv" pubblicò le riposte ad un questionario della Società per la storia jugoslava (Družtvzo za jugoslavensko povestnico) - le prime 12 erano già apparse nel 1853 sulla "Slovenska Bčela". Dopo quelle relative alle scoperte archeologiche, ai castelli, alle chiese, hanno inizio, a partire dal numero XVIII quelle sulle "abitudini e le tradizioni popolari riguardanti particolari momenti della vita sociale" (tra gli Sloveni del Goriziano, sul Carso, al confine veneto, nella Valle del Vipacco...). Nonostante egli abbia vissuto nella zona ed insieme alla gente di cui parlava, sia le sue "Drobtinice" che le risposte al questionario vanno considerate una fonte indiretta. Kociančič stesso ha infatti spiegato (a pag. 278) che era andato a vivere in città all'età di dieci anni e che quindi non aveva mai avuto l'opportunità di vedere con i propri occhi come si comportavano nelle varie occasioni gli Sloveni (non assimilati) del Litorale.

Inja Smerdel

